

Læreplan i samfunnsfag samisk

Fastsatt som forskrift av Kunnskapsdepartementet 18.09.2013

Gjelder fra 01.08.2013

Gjelder til 31.07.2021

Formål

I et demokratisk samfunn er verdier som medvirkning og likeverd viktige prinsipper. Sentralt i arbeidet med samfunnsfaget står forståelse av og oppslutning om grunnleggende menneskerettigheter, demokratiske verdier og likestilling. Faget skal stimulere til og gi erfaring med aktivt medborgerskap og demokratisk deltakelse.

Mennesker er preget av den kulturen de er oppvokst i, og dette påvirker holdninger, kunnskaper og handlinger. En dypere forståelse av forholdet mellom det personlige livet og samfunnslivet kan medvirke til å erkjenne mangfoldet i samfunnsformer og levesett. I samfunnsfaget står forståelse av likestilling og likeverd sentralt. I den sammenheng inngår kunnskap om kultur i Sápmi/Sábme/Saepmie og situasjonen til samene som urfolk. Kunnskap om andre urfolk og minoriteter i verden er også viktig.

Som mennesker inngår vi i en historisk sammenheng, og en lang rekke historiske hendelser har påvirket utviklingen av samfunnet. I samfunnsfaget skal elevene lære om det kulturelle mangfoldet i verden i fortid og samtid, og lære seg å reflektere rundt det tradisjonelle og det moderne. Faget skal vekke nysgjerrighet for tradisjonskunnskap. I faget inngår kunnskap om det allsamiske, det vil si samisk kultur i hele Sápmi/Sábme/Saepmie. Faget skal bidra til elevenes bevisste identitetsdanning og flerkulturelle kompetanse, styrke samiske elevers identitet og skape en trygg forankring i eget samfunn og egen kultur.

Som reflekterende og handlende individ og fellesskap kan mennesker bidra til å forme seg selv, og både påvirke og bli påvirket av omgivelsene sine. Som moralsk individ er mennesket ansvarlig for sine handlinger, også for handlinger som andre har tatt initiativ til. Gjennom samfunnsfaget utvikler elevene bevissthet om hvordan de kan påvirke det lokale og globale fellesskapet og sin egen livssituasjon.

Kunnskap om samfunn og politikk har verdi i seg selv, og er samtidig en forutsetning for demokratisk deltakelse. Kunnskap om det politiske systemet i Norge, Sápmi/Sábme/Saepmie og det internasjonale samfunnet gir bevissthet om at politikk er preget av samarbeid, konflikt, påvirkning og bruk av makt i ulike former. Gjennom samfunnsfaget får elevene verktøy til å analysere og drøfte historiske og aktuelle samfunnsproblemer, til å identifisere og diskutere ulike maktrelasjoner, og til å analysere urfolks og minoriteters situasjon og rettigheter.

For å oppnå en bærekraftig utvikling er det nødvendig å forstå forholdet mellom naturen og de menneskeskapte omgivelsene. Samfunnsfaget skal stimulere til økt bevissthet om sammenhenger mellom produksjon og forbruk, og hvilke konsekvenser ressursbruk og livsutfoldelse kan ha på natur, klima og en bærekraftig utvikling. Gjennom arbeid med faget vil elevene lettere forstå verdien av og utfordringer knyttet til teknologi og entreprenørskap, og de vil utvikle kunnskap om arbeidsliv og global, nasjonal og personlig økonomi.

Samfunnsfaget er delt inn i ulike hovedområder som utgjør en helhet. Faget skal fremme evnen til å diskutere, resonnerer og løse problemer i samfunnet ved å påvirke lysten og evnen til å søke kunnskap om samfunn og kultur. Gjennom kunnskap om samfunnet omkring seg blir elevene undrende og nysgjerrige og stimuleres til refleksjon og skapende arbeid. Slik kan den enkelte forstå seg selv og andre bedre, mestre og påvirke den verden vi lever i, og bli motivert til ny innsikt og livslang læring.

Hovedområder

Samfunnsfag er et gjennomgående fag i grunnopplæringen og et fellesfag for alle utdanningsprogrammene i videregående opplæring. Opplæringen skal derfor gjøres mest mulig relevant for elevene ved å tilpasses de ulike utdanningsprogrammene.

Faget er strukturert i hovedområder med tilhørende kompetansemål. Alle hovedområdene utfyller hverandre og må sees i sammenheng. Utforskeren er et hovedområde som griper over og inn i de andre hovedområdene i faget, både i grunnskolen og i videregående opplæring.

I grunnskolen omfatter samfunnsfag hovedområdene utforskeren, samfunnskunnskap, geografi og historie.

I videregående opplæring omfatter faget hovedområdene utforskeren, individ, samfunn og kultur, arbeids- og næringsliv, politikk og demokrati og internasjonale forhold. Geografi og historie føres videre som fellesfag i de studieforbredende utdanningsprogrammene. Samfunnskunnskap integreres i hvert hovedområde.

I grunnskolen har samfunnsfag kompetansemål etter 4., 7. og 10. årstrinn.

I videregående opplæring har samfunnsfag kompetansemål etter Vg1 i utdanningsprogram for studiespesialisering, programområde for realfag og programområde for språk, samfunnsfag og økonomi.

I utdanningsprogram for studiespesialisering, programområde for formgivingsfag har samfunnsfag kompetansemål etter Vg2.

I yrkesfaglige utdanningsprogram og i utdanningsprogram for idrettsfag og musikk, dans og drama har samfunnsfag kompetansemål etter Vg2.

Oversikt over hovedområder:

Årstrinn	Hovedområder				
1.–10.	Utforskeren	Historie	Geografi	Samfunnskunnskap	
Vg1/Vg2	Utforskeren	Individ, samfunn og kultur	Arbeids- og næringsliv	Politikk og demokrati	Internasjonale forhold

Utforskeren

Hovedområdet griper over og inn i de andre hovedområdene i faget, og derfor skal man arbeide med kompetansemålene i utforskeren samtidig med at man arbeider med kompetansemål fra andre hovedområder. Hovedområdet handler om hvordan man bygger opp samfunnsfaglig forståelse gjennom nysgjerrighet, undring og skapende aktiviteter. Å stimulere til kritisk vurdering av etablert og ny samfunnsfaglig kunnskap gjennom bruk av kilder og kildekritikk er sentralt. Utforskeren omfatter også formidling, diskusjon og utvikling av samfunnsfaglig kunnskap og kompetanse.

Historie

Hovedområdet dreier seg om å utvikle historisk overblikk og innsikt, og å undersøke og drøfte hvordan mennesker og samfunn har forandret seg gjennom tidene. Historie omfatter hvordan mennesker skaper bilder av og former sin egen forståelse av fortiden, og hvordan dette innvirker på nåtiden. Å stimulere til kritisk og reflektert deltagelse i samfunnet er sentrale elementer i hovedområdet.

Geografi

Hovedområdet omfatter lokalisering og utbredelse av naturlige og menneskeskapte forhold på jorda, og skal stimulere til forståelse av hvordan og hvorfor disse påvirker hverandre. Kartlegging og diskusjon av endringsprosesser står sentralt, sammen med refleksjon rundt bærekraftig utvikling. Geografi handler også om å bruke kart, og å gjøre rede for og forklare likheter og forskjeller mellom land og by, mellom nasjoner og mellom regioner.

Samfunnskunnskap

Hovedområdet omfatter emnene sosialisering, politikk, økonomi og kultur, og handler om samhörighet og motsetninger mellom mennesker i et samtidsperspektiv. Samspillet mellom kulturelle normer og samfunnsstyring på den ene siden og individuelle handlinger og valg på den andre, er sentralt i hovedområdet. Verdien av likestilling, medborgerskap og utvikling av demokratiske ferdigheter er viktige dimensjoner i samfunnskunnskap.

Individ, samfunn og kultur

Hovedområdet omfatter sosialisering, personlig økonomi, flerkulturelle samfunn, religionens rolle i kulturen, samlivsformer og kriminalitet. Det handler også om likestilling, urfolk, etniske og nasjonale minoriteter, hvordan fremmedfrykt og rasisme kan motarbeides, og hvem og hva som påvirker ungdom i dag.

Arbeids- og næringsliv

Hovedområdet handler om næringer, bedrifter, etablering, yrkesvalg og arbeidsledighet. Det dreier seg også om organisasjonene i arbeidslivet og lønnsdanning, og om arbeidslivet i dag og de prinsippene og verdiene det bygger på.

Politikk og demokrati

Hovedområdet omfatter det politiske systemet på alle nivåer og velferdsstaten. Det handler om de politiske partiene og hva som kan true demokratiet. I dette hovedområdet blir det også lagt vekt på sammenhenger mellom styreform, rettsstat og menneskerettigheter.

Internasjonale forhold

Hovedområdet omfatter internasjonalt samarbeid, terrorisme, konflikter, konfliktløsning og fredsarbeid. Det handler også om globalisering, fordeling av ressurser og bærekraftig utvikling, og Norges rolle som internasjonal aktør.

Timetall

Timetallene er oppgitt i 60-minutters enheter:

BARNETRINNET

1.-7. årstrinn: 385 timer

UNGDOMSTRINNET

8.-10. årstrinn: 249 timer (256 timer for de som fullfører 10. årstrinn våren 2014)

UTDANNINGSPROGRAM FOR STUDIESPESIALISERING – PROGRAMOMRÅDE FOR REALFAG OG PROGRAMOMRÅDE FOR SPRÅK, SAMFUNNSFAG OG ØKONOMI

Vg1: 84 timer

YRKESFAGLEGE UTDANNINGSPROGRAM, UTDANNINGSPROGRAM FOR MUSIKK, DANS OG DRAMA, UTDANNINGSPROGRAM FOR IDRETTSFAG, OG UTDANNINGSPROGRAM FOR STUDIESPESIALISERING – PROGRAMOMRÅDE FOR FORMGIVINGSFAG

Vg2: 84 timer

Grunnleggende ferdigheter

Grunnleggende ferdigheter er integrert i kompetansemålene, der de er en del av og bidrar til å utvikle kompetansen i faget. I samfunnsfag forstår man grunnleggende ferdigheter slik:

Muntlige ferdigheter i samfunnsfag innebærer å kunne forstå, beskrive, sammenlikne og analysere kilder og problemstillinger ved å bruke fakta, teorier, definisjoner og fagbegreper i innlegg, presentasjoner og meningsytringer. Muntlige ferdigheter handler også om å lytte til, vurdere, gi respons på og videreutvikle innspill fra andre. Utvikling av muntlige ferdigheter i samfunnsfag går fra å lytte til og uttrykke meninger i enkle muntlige tekster til å ytre seg med grunngitte synspunkter og lytte til andre med faglig trygghet. Muntlige ferdigheter i samfunnsfag blir oppøvd i en prosess som starter med refererende ytringer, ofte av personlig karakter, og blir utviklet til fagrelevante og fagspesifikke tankerekker med økende grad av argumentasjon, drøfting og presis bruk av fagbegreper. Forståelse for ulike syn, evne til perspektivtaking og evne til å uttrykke uenighet saklig med respekt for andres oppfatninger er også en del av muntlige ferdigheter.

Å kunne skrive i samfunnsfag innebærer å kunne uttrykke, grunngi og argumentere for standpunkter, og formidle og dele kunnskap skriftlig. Det innebærer også å sammenlikne og drøfte årsaker, virkninger og sammenhenger. Videre handler det om å kunne vurdere verdier i kilder, hypoteser og modeller, og å kunne presentere resultater av samfunnsfaglige undersøkelser skriftlig. Evne til å vurdere og bearbeide egne tekster er også en del av ferdigheten. Utviklingen av skriveferdighetene i samfunnsfag innebærer gradvis oppøving fra å formulere enkle faktasetninger og konkrete spørsmål, over evne til å kunne gjengi og oppsummere tekster, til å kunne formulere problemstillinger og strukturere drøftende tekst med bruk av kildehenvisninger. Oppøving i kritisk og variert kildebruk, i å kunne trekke grunngitte konklusjoner med økende bruk av fagbegreper og stigende refleksjon omkring temaer, er en sentral del av prosessen.

Å kunne lese i samfunnsfag innebærer å utforske, tolke og reflektere over faglige tekster for å forstå eget og andre samfunn, andre tider, steder og mennesker. Det innebærer også å kunne behandle og bruke informasjon fra bilder, film, tegninger, grafer, tabeller og kart, og å gjøre målrettet informasjonssøk, kritisk vurdering og bevisste valg og bortvalg av kilder. Utvikling av leseferdighetene i samfunnsfag innebærer gradvis oppøving fra forståelse av tekst og visuelle framstillinger, via tolkning og vurdering, til utviklingen av strategier for kritisk kunnskapstilegnelse. Lesing for informasjonsinnhenting og kritisk lesing av kilder begynner med å finne informasjon i enkle, tilrettelagte kilder og å vurdere om informasjonen er nyttig. Senere kommer oppøving av evnen til å gjøre egne informasjonssøk, sammenlikne informasjon fra ulike kilder og kritisk vurdere deres relevans, troverdighet og formål.

Å kunne regne i samfunnsfag innebærer å hente inn, arbeide med og vurdere talltilfang om faglige tema, og å framstille dette i tabeller, grafer og figurer. Regning i samfunnsfag handler også om å bruke og sammenlikne, analysere og presentere statistisk tallmaterieell som illustrerer utvikling og variasjon. Evnen til å gjennomføre undersøkelser med telling og regning, bruke samfunnsfaglige databaser og kritisk tolke tallmaterieell er sentral. Det innebærer også å bruke målestokk, regne med tid, og å anvende regning til å forvalte pengebruk og personlig økonomi. Regneferdighetene blir gradvis oppøvd fra å finne og mestre strategier for telling, klassifisering, bruk og framstilling av data. Videre utvikles evnen til å sammenfatte, sammenlikne og tolke statistisk informasjon, og evnen til analyse, kritisk bruk og vurdering av data. Arbeid med data som illustrerer utvikling og variasjon ved hjelp av statistiske mål, er sentralt.

Digitale ferdigheter i samfunnsfag innebærer å kunne bruke digitale ressurser til å utforske nettstedet, søke etter informasjon, utøve kildekritikk og velge ut relevant informasjon om samfunnsfaglige tema. Ferdighetene omfatter også å bruke digitale presentasjons- og

samarbeidsverktøy til å utarbeide, presentere og publisere multimediale produkter. Digitale ferdigheter innebærer også å kunne kommunisere og samarbeide digitalt om samfunnsfaglige tema, og å følge regler og normer for nettbasert kommunikasjon, herunder personvern og opphavsrett. Utvikling av digitale ferdigheter i samfunnsfag innebærer å lære seg å bruke digitale verktøy og medier for å tilegne seg faglig kunnskap, uttrykke egen kompetanse og forsterke faglige budskap. Digitale ferdigheter i samfunnsfag oppøves i en prosess som begynner med å bruke digitale verktøy til å finne og gjengi samfunnsfaglig innhold. Videre utvikles evnen til å bruke varierte søkestrategier, til å ta kritiske valg og til å uttrykke faglig refleksjon.

Kompetansemål

Kompetansemål etter 4. årstrinn

Utforskeren

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- formulere spørsmål om samfunnsfaglige tema, reflektere og delta i fagsamtaler om dem
- finne og presentere informasjon om samfunnsfaglige tema fra tilrettelagte kilder, også digitale, og vurdere om informasjonen er nyttig og pålitelig
- bruke grunnleggende nettvett i digital samhandling og ha kunnskap om regler for personvern i digitale medier
- bruke metoder for opptelling og klassifisering i enkle samfunnsfaglige undersøkelser, og presentere enkle uttrykk for mengde og størrelse i diagram og tabeller
- skrive enkle tekster om samfunnsfaglige tema og bruke grunnleggende fagbegreper
- skape og illustrere fortellinger om mennesker som lever under ulike vilkår, og sammenlikne livsvilkår
- gi eksempler på hvordan mennesker har forskjellige meninger, at møter mellom ulike mennesker kan være både givende og konfliktfylte, og samtale om empati og menneskeverd

Historie

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bruke begrepene fortid, nåtid og framtid om seg selv og familien sin
- samtale om hvordan steinalderfolk levde som jegere og samlere og fantasere om de første menneskene som kom til landet etter istiden
- finne informasjon om og presentere sin egen slekt for en til to menneskealdrer siden og fortelle om hvordan levevis, levekår og kjønnsroller har endret seg
- gjenkjenne historiske spor i eget lokalmiljø og undersøke lokale samlinger og minnesmerker
- beskrive hovedtrekk ved jernalderen i Sápmi/Sábme/Saepmie og samtale om bronsealderen og jernalderen i Norge og Norden for øvrig
- fortelle om hvordan overgangen fra fangstsamfunn til primærnæringsøkonomi forandret levemåten i Sápmi/Sábme/Saepmie og Norge
- samtale om hvorfor og hvordan 17. mai og 6. februar feires, og fortelle om noen andre lands nasjonaldager

Geografi

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bruke navn på samisk og norsk og plassere hjemsted, hjemkommune, hjemfylke, Sápmi/Sábme/Saepmie og Norge på kart
- sette navn på og plassere landene i Norden, verdenshavene og verdensdelene og finne geografiske benevnelser på kart
- beskrive den samiske årssyklusen og fortelle hvordan liv og arbeid er knyttet til denne syklusen
- beskrive landskapsformer, bruksområder og steder ved å utforske landskapet nær skole og hjem, og benytte samiske og norske benevnelser på dem
- fortelle om viktige landskap og landskapsformer i Norge, noen andre land og i Sápmi/Sábme/Saepmie
- samtale om steder, folk og språk og planlegge og presentere en reise i Sápmi/Sábme/Saepmie
- peke ut og orientere seg etter himmelretninger og gjøre rede for hvorfor det er tidsforskjeller

Samfunnskunnskap

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- fortelle om sentrale trekk ved samisk kultur og levemåte i dag og samenes status som urfolk
- samtale om variasjoner i familieformer og om relasjoner og oppgaver i familien og slekten
- gi eksempler på rettigheter barn har, på ulike forventninger jenter og gutter møter i sin hverdag, og samtale om hvordan forventningene kan oppleves
- undersøke pengebruken til jenter og gutter og samtale om forhold som påvirker forbruk
- samtale om tema knytte til seksualitet, grensesetting, vold og respekt
- lage en oversikt over normer som regulerer forholdet mellom mennesker, og forklare konsekvenser ved å bryte normene
- utforme og praktisere regler for samspill med andre, og delta i demokratiske avgjørelser i skolesamfunnet
- drøfte oppfatninger av rettferdighet og likeverd

Kompetansemål etter 7. årstrinn

Utforskeren

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- formulere ett samfunnsfaglig spørsmål, foreslå mulige forklaringer og belyse spørsmålet gjennom en undersøkelse
- diskutere samfunnsfaglige tema med respekt for andres syn, bruke relevante fagbegreper og skille mellom meninger og fakta
- lese tekster om mennesker som lever under ulike vilkår, og drøfte hvorfor de tenker, handler og opplever hendelser ulikt
- plassere en rekke hendelser i historie og samtid på tidslinje og kart
- gjennomføre og presentere undersøkelser som krever telling og regning ved å bruke informasjon fra tabeller og diagram
- finne og trekke ut samfunnsfaglig informasjon ved søk i digitale kilder, vurdere funn og følge regler for nettvett og nettetikk
- bruke digitale verktøy til å presentere samfunnsfaglig arbeid og følge regler for personvern og opphavsrett
- skrive samfunnsfaglig tekst ved å bruke relevante fagbegreper og flere kilder

Historie

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for siidasamfunnet/sijddasamfunnet/sijtesamfunnet, dvs. samisk (lokal)samfunn/samfunnsenhet med egen indre organisering
- fortelle om hovedtrekk ved samfunnsutviklingen i Sápmi/Sábme/Saepmie og Norge fra 800-900-tallet til slutten av 1700-tallet, og gjøre nærmere rede for koloniseringen av Sápmi/Sábme/Saepmie, dvs. ulike nabogrupperes etablering av permanent bosetting
- gjøre rede for nasjonale minoriteter som finnes i Norge, og beskrive hovedtrekk ved deres rettigheter, historie og levekår
- beskrive utviklingen i levekårene til kvinner og menn og samtale om likestilling
- plassere tidlige elvekulturer på kart og tidslinje og presentere sentrale trekk ved dem
- finne informasjon om greske og romerske samfunn i antikken og finne eksempler på hvordan deres kultur har påvirket vår egen tid
- gjøre rede for sentrale trekk ved tidsepokene middelalder, renessanse og opplysningstid i Europa og diskutere grunner til denne tidsinndelingen
- framstille oppdagelsesreiser europeere gjorde, skildre kultur møter og samtale om hvordan dette kunne oppleves

Geografi

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- bruke atlas, hente ut informasjon fra papirbaserte temakart og digitale karttjenester, plassere stedsnavn i Sápmi/Sábme/Saepmie på kart og gjøre rede for disse, og plassere nabokommuner, fylkene i Norge og de største landene i verden på kart
- registre og tolke spor etter istiden på hjemstedet og forklare istidens betydning for landskapsdannelse og landet som helhet
- forklare sammenhenger mellom naturressurser, næringer, bosetning og levevis
- sammenligne likheter og forskjeller mellom land i Europa og land i andre verdensdeler
- gjøre rede for klima- og vegetasjonssoner i verden og hvordan mennesker gjør seg nytte av dem, og gjøre rede for samiske benevelser
- beskrive hvordan produksjon og forbruk kan ødelegge økosystemer og forurense jord, vann og luft, og drøfte hvordan dette kan hindres og repareres
- beskrive hvordan Norge bruker ressurser fra andre steder i verden
- registrere flyktningstrømmer, forklare hvorfor noen flykter fra sine hjemland, og drøfte hvordan det kan være å komme til et fremmed land som flyktning

Samfunnskunnskap

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gi eksempler på og diskutere hvordan kommersiell påvirkning fra ulike medium kan virke inn på forbruksvaner og personlig økonomi
- samtale om kjærlighet og respekt, variasjon i seksuell orientering, samliv og familie og diskutere konsekvenser av manglende respekt for ulikheter
- beskrive roller i egen hverdag og undersøke og samtale om forventninger som knytter seg til disse rollene
- gi eksempler på hvordan kjønnsroller og seksualitet blir framstilt i ulike media og diskutere de ulike forventningene dette kan skape
- drøfte spørsmål om og konsekvenser av bruk og misbruk av tobakk og ulike rusmidler
- gjøre rede for hva et samfunn er, og reflektere over hvorfor mennesker søker sammen i samfunn
- gjøre rede for de viktigste maktinstitusjonene i Norge, inkludert Sametinget, og deres hovedoppgaver, og diskutere forskjellen mellom å leve i et demokrati og i et samfunn uten demokrati
- forklare hva et politisk parti er, og gjøre rede for noen sentrale motsetninger mellom de politiske partiene i Norge
- gjøre rede for plikter, rettigheter og muligheter til medvirkning barn og unge har

- gi eksempler på kulturelle symboler og gjøre rede for hva vi mener med begrepet identitet og kultur
- gjøre rede for hovedtrekk ved dagens samiske samfunn og diskutere former for revitalisering
- presentere en aktuell samfunnskonflikt og drøfte forslag til løsning
- diskutere formålet med FN og annet internasjonalt samarbeid, herunder urfolkssamarbeid, og gi eksempel på Norges rolle i samarbeidene

Kompetansemål etter 10. årstrinn

Utforskeren

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- formulere spørsmål om forhold i samfunnet, planlegge og gjennomføre en undersøkelse og drøfte funn og resultater muntlig og skriftlig
- bruke samfunnsfaglige begreper i fagsamtaler og presentasjoner med ulike digitale verktøy og bygge videre på andres bidrag
- bruke statistiske kilder til å beregne og beskrive tendenser og variasjoner i samfunnsfaglige drøftinger og vurdere om statistikken gir pålitelig informasjon
- vise hvordan hendelser kan framstilles ulikt, og drøfte hvordan interesser og ideologi kan prege synet på hva som oppleves som fakta og sannhet
- reflektere over samfunnsfaglige spørsmål ved å hjelp av informasjon fra ulike digitale og papirbaserte kilder og diskutere kildenes formål og relevans
- identifisere samfunnsfaglige argumenter, fakta og påstander i samfunnsdebatter og diskusjoner på Internett, vurdere dem kritisk og vurdere rettigheter og konsekvenser ved offentliggjøring på Internett
- skape fortellinger om mennesker fra ulike samfunn i fortid og nåtid og vise hvordan livsvilkår og verdier påvirker tanker og handlinger
- skrive samfunnsfaglige tekster med presis bruk av fagbegreper, begrunnede konklusjoner og kildehenvisninger

Historie

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- finne eksempler på hendelser som har bidratt til å forme dagens Sápmi/Sábme/Saepmie og Norge, og diskutere hvordan samfunnet kunne ha blitt dersom disse hendelsene hadde forløpt annerledes
- drøfte ideal om menneskeverd, diskriminering og utvikling av rasisme i et historisk og nåtidig perspektiv
- presentere viktige utviklingstrekk ved samisk historie på 1800-tallet og første halvdel av 1900-tallet og diskutere konsekvenser av fornorskningspolitikken for enkeltmennesker og samfunn
- finne eksempler på politisk mobilisering og kulturell visualisering i samisk historie fra midten av 1900-tallet til i dag
- presentere viktige utviklingstrekk i norsk historie på 1800-tallet og første halvdel av 1900-tallet og beskrive hvordan de peker fram mot dagens samfunn
- gjøre rede for framveksten av velferdsstaten og beskrive trekk ved Norge i dag
- gjøre rede for teknologiske og samfunnsmessige endringer som følge av den industrielle revolusjonen
- gjøre rede for ideer og krefter som førte til den amerikanske frihetskampen og den franske revolusjonen, og beskrive følger dette fikk for den demokratiske utviklingen i Norge
- gjøre rede for kolonialisme og imperialisme og gi eksempler på avkolonisering
- drøfte årsaker til og virkninger av sentrale internasjonale konflikter på 1900- og 2000-tallet
- drøfte betydningsfulle samfunnsomveltninger i nyere tid, og reflektere over hvordan dagens samfunn åpner for nye omveltninger

Geografi

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- lokalisere og dokumentere oversikt over geografiske hovedtrekk i verden og sammenlikne ulike land og regioner
- lese, tolke og bruke papirbaserte og digitale kart, målestokk og karttegn og sammenlikne tradisjonelle og moderne måter å finne fram i naturen på
- gjøre rede for indre og ytre krefter på jorda, bevegelser i luftmassene, kretsløpet til vann, vær, klima og vegetasjon, og drøfte sammenhenger mellom natur og samfunn
- gjøre rede for geografisk utbredelse av Sápmi/Sábme/Saepmie og hvordan nasjonalstatlige grenser og forvaltningsgrenser deler områdene
- gjøre rede for samiske benevnelser på landskapsformer og samiske stedsnavn
- utforske hvordan mennesker nyttiggjør seg av naturgrunnlaget, andre ressurser og teknologi i Norge og andre land i verden, og drøfte premisser for bærekraftig utvikling
- undersøke og diskutere bruk og misbruk av ressurser, konsekvenser det kan få for miljøet og samfunnet, og konflikter det kan skape lokalt og globalt
- sammenligne størrelse, struktur og vekst i befolkninger og analysere befolkningsutvikling, urbanisering og flytting i nyere tid
- kartlegge variasjoner i levekår i ulike deler av verden, forklare de store forskjellene mellom fattige og rike og drøfte tiltak for jevnere fordeling

Samfunnskunnskap

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- gjøre rede for hvordan ulike politiske partier fremmer ulike verdier og interesser, knytte dette til aktuelle samfunns spørsmål og argumentere for eget syn
- gjøre rede for politiske institusjoner i Norge og Sápmi/Sábme/Saepmie og rollefordelingen mellom de politiske institusjonene
- gi eksempler på hva samarbeid, medvirkning, demokrati og deltakelse betyr nasjonalt, lokalt, i organisasjoner og i skolen
- gjøre rede for hovedprinsippene i FN-pakten, FNs menneskerettserklæring og sentrale FN-konvensjoner, medregnet ILO-konvensjonen om urfolks rettigheter, vise hvordan de kommer til syne i lovgivning, og drøfte konsekvenser av brudd på menneskerettighetene
- gi eksempler på hvordan oppfatninger om forholdet mellom kjærlighet og seksualitet kan variere i og mellom kulturer
- analysere kjønnsroller i skildringer av seksualitet og forklare forskjellen på ønsket seksuell kontakt og seksuelle overgrep
- gi eksempler på hvordan et lovbrudd er behandlet, diskutere årsaker til og følger av kriminalitet og forklare hvordan rettsstaten fungerer
- gjøre rede for begrepene holdninger, fordommer og rasisme, og vurdere hvordan holdninger kan bli påvirket og hvordan den enkelte og samfunnet kan motarbeide fordommer og rasisme
- utforske tradisjonskunnskap og drøfte hvordan tradisjonskunnskap kan videreføres i moderne sammenhenger
- beskrive hvordan forbruksmønstre har utviklet seg i Norge, og gjøre rede for forbrukerrettigheter
- beskrive utvikling og konsekvenser av tobakk- og rusmiddelbruk i Norge og reflektere over holdninger til rusmidler
- beskrive hovedtrekk ved norsk økonomi og hvordan den henger sammen med global økonomi

Kompetansemål etter Vg1/ Vg2

Utforskeren

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- formulere en aktuell samfunnsfaglig problemstilling og skrive en drøftende tekst med bruk av fagbegreper, variert kildebruk og kildehenvisninger
- utforske aktuelle lokale, nasjonale eller globale problemer og drøfte ulike løsningsforslag muntlig og skriftlig med presis bruk av fagbegreper
- bruke varierte digitale søkestrategier for å finne og sammenlikne informasjon som beskriver problemstillinger fra ulike synsvinkler, og vurdere kildenes formål og relevans
- bruke sammenfallende og motstridende informasjon fra statistikk til å drøfte en samfunnsfaglig problemstilling
- drøfte samfunnsfaglige tema i digitale diskusjonsfora og vurdere egen forståelse i lys av andres innlegg

Individ, samfunn og kultur

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- undersøke sosialisering av ungdom i Sápmi/Sábme/Saepmie og Norge ved hjelp av sentrale begreper om sosialisering og diskutere forholdet mellom etnisk og statsborgelig tilhørighet
- gjøre rede for rettighetene en har som forbruker og diskutere forbrukerens etiske ansvar
- regne ut inntekter, sette opp budsjett for en husholdning og vurdere hvordan livssituasjon, sparing og låneopptak påvirker personlig økonomi
- analysere omfanget av ulike former for kriminalitet og overgrep, og drøfte hvordan slike handlinger kan forebygges, og hvordan rettsstaten fungerer
- definere begrepet kultur og gi eksempler på hvordan kultur, kjønnsroller og familie-, slekts- og samlivsformer varierer fra sted til sted, og endrer seg over tid
- diskutere hovedtrekk og variasjoner i samisk kultur i dag og reflektere over hva det vil si å være urfolk
- diskutere hvordan religiøs, etnisk og kulturell variasjon skaper muligheter og utfordringer
- drøfte årsaker til at fordommer, rasisme og diskriminering oppstår, og hvilke tiltak som kan motvirke dem

Arbeids- og næringsliv

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- finne informasjon om ulike yrker og diskutere muligheter og utfordringer i arbeidsmarkedet i dag
- reflektere over verdien av å ha et arbeid og hva som kjennetegner et godt arbeidsmiljø
- diskutere muligheter og utfordringer for sysselsetting og verdiskaping i samisk næringsliv og samfunn og drøfte arbeidsledighet
- diskutere etiske problemstillinger knyttet til arbeidslivet
- gjøre rede for nærings-, arbeidstaker- og arbeidsgiverorganisasjonene og deres plass i arbeidslivet og for faktorer som bestemmer lønns- og arbeidsvilkår
- vurdere muligheter for og utfordringer ved å etablere en bedrift og trekke ut hovedlinjene i et resultat- og balanseregnskap
- diskutere verdien av likestilling og konsekvenser av et kjønnsdelt arbeidsmarked

Politikk og demokrati

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- utforske og diskutere hvordan en selv kan være med i og påvirke det politiske systemet gjennom bruk av ulike kanaler for påvirkning
- gjøre rede for ulike utfordringer for demokratiet, blant annet om representasjon fra urfolk og minoriteter
- gjøre rede for urfolksrettigheter og drøfte det samiske folkets selvbestemmelsesrett
- diskutere sammenhenger mellom styreform, rettsstat og menneskerettigheter
- drøfte flertallsdemokratiet og gjøre rede for styreform og de viktigste politiske styringsorganene i Norge, herunder samiske demokratiske organer i Sápmi/Sábme/Saepmie
- analysere grunnleggende forskjeller mellom politiske partier og grupperinger i samisk og i norsk politikk
- gjøre rede for sentrale kjennetegn ved den økonomiske politikken i Norge
- diskutere hovedprinsippene for den norske velferdsstaten og de utfordringene den står overfor
- diskutere begrepene økonomisk vekst, levestandard, livskvalitet og bærekraftig utvikling og forholdet mellom dem

Internasjonale forhold

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- definere begrepet makt og gi eksempler på hvordan makt blir brukt i verdenssamfunnet
- definere begrepet globalisering og vurdere ulike konsekvenser av globalisering med vekt på urfolks situasjon
- gjøre rede for EUs mål og styringsorganer og diskutere Norges forhold til EU
- finne eksempler på ulike typer konflikter og menneskerettighetsbrudd og drøfte hva FN og andre internasjonale aktører kan gjøre
- gjøre rede for ulike årsaker til at noen land er fattige og noen rike, og diskutere tiltak for å redusere fattigdommen i verden
- diskutere kjennetegn på og årsaker til terrorisme

Vurdering

Bestemmelser for sluttvurdering:

Standpunktvurdering

Årstrinn	Ordning
10. årstrinn	Elevne skal ha en standpunktkarakter.
Vg1 utdanningsprogram for studiespesialisering – programområde for realfag og programområde for språk, samfunnsfag og økonomi	Elevne skal ha en standpunktkarakter.
Vg2 utdanningsprogram for studiespesialisering – programområde for formgivingsfag	
Vg2 utdanningsprogram for idrettsfag og utdanningsprogram for musikk, dans og drama	
Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram	

Eksamen for elever

Årstrinn	Ordning
10. årstrinn	Elevene kan trekkes ut til en muntlig eksamen. Muntlig eksamen blir utarbeidet og sensurert lokalt.
Vg1 utdanningsprogram for studiespesialisering – programområde for realfag og programområde for språk, samfunnsfag og økonomi	Elevene kan trekkes ut til en muntlig eksamen. Muntlig eksamen blir utarbeidet og sensurert lokalt.
Vg2 utdanningsprogram for studiespesialisering – programområde for formgivingsfag	
Vg2 utdanningsprogram for idrettsfag og utdanningsprogram for musikk, dans og drama	
Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram	

Eksamen for privatister

Årstrinn	Ordning
10. årstrinn	Se ordningen som gjelder for grunnskoleopplæring for voksne.
Vg1 utdanningsprogram for studiespesialisering – programområde for realfag og programområde for språk, samfunnsfag og økonomi	Privatistene skal opp til en muntlig eksamen. Muntlig eksamen blir utarbeidet og sensurert lokalt.
Vg2 utdanningsprogram for studiespesialisering – programområde for formgivingsfag	
Vg2 utdanningsprogram for idrettsfag og utdanningsprogram for musikk, dans og drama	
Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram	

De generelle retningslinjene om vurdering er fastsatt i forskrift til opplæringsloven.